

КОНТРАСТИВИ В МОВНО-ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ГРИГОРІЯ КОВАЛЯ

Стаття присвячена актуальній і цікавій проблемі сучасної лінгвостилістики – дослідженню семантично протиставлюваних лексем у поетичній мові. У пропонованій розвідці проаналізовано антонімічні пари, антонімічно-синонімічні парадигми й оксиморонні синтагми в мовно-художній картині світу українського поета Григорія Ковалю, творчість якого об'єктом вивчення в лінгвостилістиці не була. Схарактеризовано найпродуктивніші опозиції, зокрема темпоральні, локативні, емотивні та ін. Розглянуто метафоричні перенесення із семантично протиставлюваними лексемами. Визначено стилістичні функції контрастивів в аналізованих поетичних текстах.

Ключові слова: антонімічно-синонімічна парадигма, генітивна метафора, емотивна опозиція, локативна опозиція, оксиморонна синтагма, персоніфікація, поетичний словник, позитивна й негативна оцінність, пряме й переносне значення, стилістична функція, темпоральна опозиція.

Статья посвящена актуальной и интересной проблеме современной лингвостилистики – исследованию семантически противопоставляемых лексем в поэтическом языке. В предложенной работе проанализированы антонимические пары, антонимически-синонимические парадигмы и оксиморонные синтагмы в языковой художественной картине мира украинского поэта Григория Ковалю, творчество которого объектом изучения в лингвостилистике не было. Охарактеризованы наиболее продуктивные оппозиции, в частности темпоральные, локативные, эмотивные и др. Рассмотрены метафорические переносы с семантически противопоставляемыми лексемами. Определены стилистические функции контрастивов в анализируемых поэтических текстах.

Ключевые слова: антонимически-синонимическая парадигма, генитивная метафора, локативная оппозиция, оксиморонная синтагма, персонификация, поэтический словарь, положительная и отрицательная оценочность, прямое и переносное значение, темпоральная оппозиция, эмотивная оппозиция.

The article is devoted to an actual and interesting problem of modern linguostilistics such as to research the opposed lexemes in poetic language. The aim of

the proposed article is to analyze the antonymic pairs, antonymic and synonymic paradigms and oxymoron syntagms in lingvoartistic worldview of Ukrainian poet Grygorii Koval, whose creative work has not been the object of investigation in linguistics. The achievement of setting objectives requires solving the following tasks: 1) to identify antonymic pairs, antonymic and synonymic paradigms in Koval's poetics; 2) to characterize the most productive oppositions; 3) to determine the stylistic functions of oppositions in the researched poetic texts.

The most productive oppositions in the researched poetic texts in particular temporal (day – night), locative (land – sky), emotive (love – hatred, joy – sadness, to be glad – to grieve, to laugh – to cry) were characterized. Metaphorical transfer of the semantically opposed lexemes was analyzed.

It is established that in some poetic contexts antonymic lexems acquire double actualization (combination of denotative and connotative meanings) by what a concrete sensuous representation is achieved. Such semantic expression of opposed lexems gives additional expression, intensifies artistic expression of the poetry.

It has been proved that characteristic feature of lingvoartistic worldview of the poet was a claim of indissoluble connection of human life and nature, transference of human feelings and emotional experience to the nature, which rejoices and sorrows together with a lyric character. Author's individual genitive metaphors based on oppositions testify to originality of poetic perception of the world.

Stylistic functions of oppositions (acrothesis, amphithesis, antithesis) and oxymoron syntagms were analysed.

As a result of the research carried out it is established that antonymic lexems and oxymoron syntagms which are characteristic of G. Koval's poetical style are used to create polar characteristics of characters and things of surrounding world, to express contrasting essence of people thoughts and feelings, to underline interconnection of man and nature, to highlight the emotional state of the lyric character.

The perspective researches deals with examining semantically opposed lexems on the material of the poetic texts of other authors.

Key words: antonymic and synonymic paradigm, denotative and connotative meaning, emotive opposition, genitive metaphor, locative opposition, oxymoron syntagm, personification, poetic vocabulary, positive and negative evaluation, stylistic function, temporal opposition.

Поетичному доробку Григорія Ковалю загалом приділено мало уваги. Мовотворчість цього автора об'єктом вивчення в лінгвостилістиці не була.

Основні мотиви поезії Г. Ковалю – війна і мир, вірність Батьківщині, любов до рідної землі, високе покликання людини-трудівника. Його вірші сповнені філософським осмисленням сенсу буття, співвідношення миті й вічності, пошуками душевної

гармонії. Значне місце посідають роздуми про гармонію та красу природи й невіддільність людини від неї, про єдність минулого й сучасного, плин часу та нескінченність любові й доброти. Поет усвідомлює власну причетність до всього, що відбувається у світі, намагається досягнути протистояння добра і зла, порядного й непорядного, справедливого й несправедливого. Пройшовши крізь пекло війни, він не розгубив доброти, людяності, любові до життя.

Мета пропонованої статті – проаналізувати контрастиви в мовотворчості Г. Ковалю.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) виокремити антонімічні пари й антонімічно-синонімічні парадигми в поезії Г. Ковалю; 2) схарактеризувати найпродуктивніші опозиції; 3) визначити стилістичні функції контрастивів в аналізованих поетичних текстах.

Матеріалом дослідження є лексеми із семантично протиставлюваними компонентами, зафіксовані в поетичній збірці Г. Ковалю «Вибране» [3].

Широке використання контрастивів, які є вербалізованим виявом полярної сутності предметів і явищ навколишнього світу, свідчить про діалектичне мислення митця, відображає цілісність художнього сприймання дійсності.

В аналізованих поетичних творах фіксуємо опозиції *білий – чорний, світло (сонце) – нітьма*, складники яких репрезентують полярні символічні значення: *Пильніш дивіться в далеч, командори! / Бо **білі** айсберги ховають **чорне** зло, / Бо важко дише зрадою пучина, / Бо ще таяться в скелях хижі спрути / І нишпорять акули вглибині* [3, с. 47]; *І важко вже збагнути, як тут люди / Жили, до **сонця** рвалися з **нітьми**, / Й за нас, хто ще колись в цей світ прибуде, / В земній юдолі падали кістьми* [3, с. 242].

Темпоральна опозиція *день – ніч* має переважно позитивний зміст: *Кожна мить у житті, ніби слово прощання, – / І летять за лелеками **ночі і дні**. / Все ж бо в серці відлунює радість кохання / Й не згорає в душі...* [3, с. 272].

Прикметник *закоханий* не лише характеризує частини доби,

а й виражає позитивний емоційний стан ліричного героя (передає піднесений настрій, радість, щастя, захоплення): *Пташка падає з неба і радість пророчить, / Лебедіють над нами хмарки вдалині... / Десь згоріли ті **дні і закохані ночі**. / Спогадання тривожні лишивши в мені* [3, с. 259].

Відзначаємо контексти з локативною опозицією *земля – небо*, у якій лексема *небо* номінує простір, протилежний *землі*: *Як броститься життя вишнева віть, / І **небо** в ночі зорями роїться, / **Земля** людським натхненням солов'їться, – / Тож як мені самому не радіть?* [3, с. 70–71].

Генітивні словосполучення *блага землі, краса землі* тощо свідчать про вшанування землі. «Асоціативне художнє мислення, – зазначає С. Єрмоленко, – вибудовує образ рідної землі, батьківщини» [1, с. 253]. Приміром: *В ній [доброті] все твоє: **земля і неба** вись, / Шум колоска й трави і гуркіт грому. / Збагни лише її в собі самому, / Обоженювать **красу землі** навчись* [3, с. 158]; *І думаю часто: а чим я віддячу / За **блага землі** під осяяним **небом**?* [3, с. 264].

Продуктивні в поетичному словнику Г. Ковалю та аксіологічно марковані номени протилежних абстрактних понять *добро – зло*: *Не схильний я повчаться... До чого заповіти?... / Але скажу таке, утверджене життям: / Одне лише собі, нащадку мій, затаю, / Що **зла й добра** тобі не оминуть у світі* [3, с. 239].

Стислі генітивні метафори, в основі яких лежить названа опозиція, дають змогу передати нові, несподівані грані зображуваного, оригінально розкрити семантику полярних абстрактних понять: *В жадабі пошуку / Титанить мисль людська. / Вона – **добра і зла** земного **свідок*** [3, с. 79].

Автор підкреслює антагоністичний характер *добра і зла*: *Листок я лиш / На вузлуватім дереві... / І суть моя – горіть в борні за нього / В одвічнім **поєдинку зла й добра*** [3, с. 59].

У віршах про війну, сповнених героїчними й трагічними мотивами, вірою в перемогу та торжество життя над смертю, простежуємо актуалізацію опозицій: *життя – смерть, смерть – безсмертя, живий – мертвий, день – ніч, земля – небо та ін.: Ніяка **смерть** не спопелить **життя** / І не розтопче чоботом*

сталевим / В людині і листку жагу надії / Й святої віри
в правоту добра [3, с. 187]; Земля не **мертва**... / Ні, **жива**... /
Я кам'янів, мертвів від болю, / Коли лежав на полі бою /
Один... [3, с. 10]; Чи, може, в латвійських болотах і хащах, / Де
боями кривавились **ночі і дні**, / Чи за Віслою в чорних
снігах? [3, с. 91].

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує продуктивність
у поетичних творах Г. Ковалю антонімічних пар та антонімічно-
синонімічних парадигм на означення полярних почуттів,
душевного стану індивідуума, психічних процесів, емоцій (любов
– ненависть; радість, радощі – біль, жалі, журба, зажура, мука,
печаль, скорбота, сльоза, смуток, страждання, сум; радіти –
сумувати, журитися, страждати; сміятися, реготати –
плакати та ін.). Використання цих синонімічних паралелей дає
змогу авторові передати почуття задоволення, втіхи, приємності
й невеселий, важкий настрій, спричинений горем, невдачею: *Не
любите поезії? – / Не вірю! / Без неї не збагнуть в житті краси.
/ Без неї **смутку** й **радості** не змірять, / Не вгледіть сонця /
В крапельці роси* [3, с. 105]; Любов – **сльоза і радість** пополам. /
На двох земля, і райдуги, і грози. / На двох негоди шал, / Солодкі
сльози / І заметіль, підвладна тільки нам. / Любов – / **Сльоза
і радість** пополам [3, с. 187]; В житті, на жаль (**сумуй** чи то
радій), – / Не передбачиш всі здобутки, втрати: / На чому, з чим
із ярмарку надій / Усім нам доведеться повертати... [3, с. 167].

Помітні в мовотворчості Г. Ковалю метафоричні сполучення,
у яких компоненти емотивних опозицій поєднані із традиційними
для поетичного словника лексемами *серце й душа*, що вживають
з метою передавання психічного стану ліричного героя, його
настрою, переживань, почуттів: *Ні нема забуття у природі, лиш
є / Мовчазна потаємність / не зримих ніким перетворень, / Від
яких безнастанно вирують клітини наснаги, / І розради,
і **радості**, й **смутку** людської душі* [3, с. 147].

Фіксуємо також метафори, ґрунтовані на поєднанні
компонентів емотивно-оцінних опозицій з дієсловами *пити*,
одпити тощо, які актуалізують зв'язок переживань, емоцій
людини з рідиною. Яскравою образністю відзначені віршовані

урибки, у яких реалізуються прямі й переносні значення полісемів: *Але ж без нас і він [світ] не заколоситься, / Нам – не минуть в нім віхолу й грозу. / Милуючись його земною вродою, / З його криниць нам пити з насолодою / Даровану нам **радість і сльозу** [3, с. 176]; *Плинуть вод твоїх [Дніпре] думи крізь душу мою, / Повні сонця, натхнення і волі... / Ти даруй, якщо нині / Я знов одіп'ю / з твого келиха **радості й болю** [3, с. 85].* У наведених контекстах відзначаємо подвійну актуалізацію значень дієслова *пити* (*одпити*): уживання лексем *криниця, з насолодою, келих* свідчить про реалізацію прямого значення: «ковтати яку-небудь рідину», а поєднання з лексемами *радість і сльозу, радість і біль* – про переносне значення: «вбирати в себе почуття».*

Характерною ознакою мовно-художньої картини світу митця є ствердження нерозривного зв'язку людського життя й природи, перенесення почуттів, переживань, властивих людині, на природу, яка радіє й сумує разом з ліричним героєм, є джерелом натхнення. Пізнаючи природу, ліричний герой намагається осмислити самого себе, адже людське буття невіддільне від навколишнього світу: *Збагни її [природи] **печалі й радості**, / Бо й сам ти віть з її зела, / Яка під небом зорепадистим / В жаданні вічності цвіла [3, с. 180]; З багряним листям, з птицями прощаюсь, / І розділяю краплі їх жалю, / І знов на теплу зустріч сподіваюсь, / І знов **журюсь, радію і люблю** [3, с. 137].*

Серед цікавих й оригінальних епітетів, що означають емотивні поняття, словосполучення із прикметниками, утвореними від назв рослин: *ружаний смуток* (ружа – троянда, діал.), які створюють піднесений настрій: *В гронах / Червоних / Є **радість** в зажурі калини, – / Ружано **ружаний** / **смуток** у серці моїм [3, с. 228].*

Негативна оцінність лексеми *смуток* нейтралізується прикметниками-означеннями: *Барви **радості й смутку** / Змішались, злились / З **тихим смутком** душі і природи [3, с. 61].*

Автор підкреслює, що на життєвому шляху людину супроводжує не лише радість, а й горе, сум, біль: *В собі тамуй любові відчуття, / Хоча, бува, любов і серце коле: / В своїй*

лабораторії життя / Перевіря нас **радістю і болем** [3, с. 254].

Крім емотивно-оцінних контрастивів, для передавання почуттів індивідуума автор уживає оксиморонні синтагми, ґрунтовані на антонімічних лексемах на позначення фізичних відчуттів, пор.: *В цю білу ніч, зірчасту, щасну, / Тобі я квіти слів зберіг. / А вечорінь така прекрасна, / Такий на серці **теплий сніг*** [3, с. 229].

У досліджуваних поезіях відзначаємо й оксиморонні синтагми, які актуалізують зв'язок між номенами полярних емоцій, почуттів і переживань індивідуума, викликаних певною подією чи явищем: *Буде радість в солодкій журбі* [3, с. 188]; *То не життя, коли чужого болю / Ти не відчуєш в радості своїй* [3, с. 178]; *Душа від смутку радістю скреса* [3, с. 260] тощо.

Продуктивними в поетичному словнику Г. Ковалю є метафори, ґрунтовані на опозиції *гіркий – солодкий*, складники якої в переносному вживанні репрезентують значення: *гіркий* – «сповнений горя, біди; тяжкий; який завдає горя, болю, гіркоти» [4, т. 2, с. 74]; *солодкий* – «який дає відчуття приємності або виражає задоволення, радість, насолоду; сповнений достатку, щастя, радості» [4, т. 9, с. 446]. Напр.: *Дай мені напитися – упитись / Трунком з тополиного листка. / Дай **любов'ю** серцю обновились, – / Будь вона **солодка** чи **гірка*** [3, с. 118].

Зазначені антонімічні прикметники в деяких контекстах набувають подвійної актуалізації (поєднання прямого й переносного значень): *Може, **гіркі** ті чари?.. / Ох і **солодкі** на смак! / На серце спадає **стожаром** / Губ **вогнелистий мак*** [3, с. 30].

Уживання лексеми *на смак* свідчить про реалізацію прямих значень компонентів названої опозиції: *гіркий* – «який має своєрідний їдкий, різкий смак» [4, т. 2, с. 74]; *солодкий* – «який має приємний смак, властивий цукрові, медові тощо» [4, т. 9, с. 446]. Одночасно наведений уривок актуалізує виразну переносність членів цієї антонімічної пари, зазначену вище. Паралельним уживанням прямого й переносного значень поет досягає конкретно-чуттєвого зображення. Така семантична двоплановість полісемічних протиставлюваних лексем породжує

додаткову експресію, поглиблює художню образність твору.

Метафоричні епітети *гіркий* – *солодкий* можуть впливати на маркованість складників антонімічних пар: *То нічого, що зоряна ніч / Заплела у траві наші тіні / У одну золоту, / Золоту, / Від якої світлішає небо, / Буде **радість** в **солодкій журбі*** [3, с. 188]. У цьому контексті лексема *журба*, якій властива негативна оцінність, потрапляє в аксіологічно позитивне поле.

Майстерність поета у створенні переносних образів спостерігаємо на прикладах словосполучень метафоричного змісту, до складу яких входять кілька метафор. У віршованому уривку «*Ріка життя – / **Солодка** чи **гірка** – / Крізь нас незримо вдалеч протіка... / І, може, нам буває невтямки, / Що ми – / Її джерела і струмки*» [3, с. 156] Г. Коваль, використовуючи субстантивну метафору *ріка життя*, в основі якої лежить асоціативне порівняння традиційної поетичної лексеми *життя* з рікою, та атрибутивну метафору *ріка солодка чи гірка*, ґрунтовану на контрастних переносних значеннях наведених ад'єктивів, передає індивідуальне бачення світу. «Взаємодія різних значень, – зауважує Л. Черкун, – видозмінює й ускладнює номінативну функцію слова: воно вже служить не тільки засобом найменування того чи того предмета, але також і засобом вираження суб'єктивної оцінки предметів і явищ дійсності з боку авторів» [5, с. 49].

За допомогою метафоричного сполучення *сміються і плачуть солов'ї* автор повніше розкриває ніжне почуття кохання, яким сповнене серце ліричного героя: *Хай солов'ї і плачуть, і сміються!.. / Біжать до мене квіти лугові. / А я дивлюсь, дивлюсь, не надивлюся, / Як ти ідеши по росяній траві* [3, с. 160].

Оживлення, одухотворення словесних образів надає їм особливої виразності, підкреслює думку про єдність людини й природи, якій властиві такі самі почуття, переживання й емоційні стани: *Десь за рікою крижень криче... / Дивлюся в далеч лугову – / А там дуби **сміються** й **плачуть** / Пташиним щебетом в траву* [3, с. 75]; *Деркач у лузі **плаче** і **регоче**. / І млосні губи голубої ночі / Ледь чутно дишуть трунком полину* [3, с. 71].

Внутрішній стан ліричного героя характеризують і протиставлювані дієслова *розквітати, зацвітати – одцвітати, в'янути* в переносному вживанні: *Учора світ був твій, / Сьогодні все те втрачено, / Зів'яло все. А чи розквітне знов?* [3, с. 178]; *Десь дзенькнув місяць золотим відерцем! / Це ти, це ти / Цвіла в моєму сні. / Ніч одцвітала, зацвітало серце, / Як полохливі маки навесні* [3, с. 136–137].

Індивідуально-авторські генітивні метафори, в основі яких лежать опозиції, свідчать про оригінальність поетичного сприймання світу: *барви радості й смутку; келих радості й болю; краплі смутку і щастя; літепло землі і неба; надія стрічань і розлук* та ін. У цих синтаксичних конструкціях семантично протиставлювані лексеми об'єднані в одне ціле, що є своєрідним джерелом експресії: *Сновитий літеплом / Землі і неба, / Я думав ніжну думку про весну* [3, с. 67]; *А в очах моїх – коси, ромашки і жито, / І черемхова клечінь опущених рук. / З лопушиного листя росу недопиту / Перелито в надію стрічань і розлук* [3, с. 205].

В аналізованих текстах засвідчуємо акротезу, яка вжита для підкресленого ствердження однієї з ознак, дій або одного з явищ навколишнього світу через заперечення протилежних: *Здається, все страшне тобі дісталось... / І треба йти вперед, а не назад, / І рветься серце, що за мить сміялось, / Перетворившись в вічний зорепад* [3, с. 169]; *Але повір, воно [щастя] холодне й мертве, / Як у полі непророслий злак, – / Ти не багач з тим щастям, а жебрак* [3, с. 237]. Заперечна частка *не*, ужита перед компонентом лексичної опозиції, нівелює його семантику.

Автор використовує й стилістичну фігуру амфітези для ствердження обох протиставлюваних ознак, дій чи явищ, результатом чого є повне охоплення всього класу предметів, усього явища та ін.: *Тече ріка, / Вдень і вночі шумить, / А в ній – і твій струмочок жебонить / І б'ється в скелі, рушить валуни, / І в тій ріці – / Не змірять глибини* [3, с. 156]; *Ти сам в собі самім ще світу не відкритий. / Світ з потаємин від початку до кінця. / Але його краса, в уяву перелита, / Відрадою буття запалить нам*

серця [3, с. 258].

Г. Коваль уживає антонімічні лексеми для створення контрастних характеристик персонажів – *Стою. Дивлюсь, / Як з фресок таємниче / У сяйві барв, як в огненному кратері, / Зійшлись **святі** і **грішні**, мов на віче, / І дивляться у очі богоматері* [3, с. 123]; передавання полярних емоцій – *Стою у **радості**, / В **зажурі**... / О мій земний, єдиний рай! / На золотій клавіатурі / Я чую сміх весняних зграй* [3, с. 87–88].

У поетичних творах компоненти лексичних опозицій також репрезентують полярні ознаки й властивості – *Не передбачить нам **чужої** долі, / **Свої** також не збагнуть в людській. / Горять Гогена барви несхололі, / Мовчить митець в полоні дум і мрій* [3, с. 191]; контрастні темпоральні й локативні відношення – *Надвечір покажу собі самому / Із слів і звуків дивну пектораль. / А **завтра** знов так, як і **сьогодні**, / Ітиму в тишу, в легіт і грозу...* [3, с. 257]; ***Там** – айсберги планет. А **тут** – земля, як мати, / І вічно поміж нас – турбот і дум гора* [3, с. 189]. Крім того, опозиції вжито з метою номінації протиставлюваних дій: *Я **падав**, але хтось **вставав**, / І рвався у полум'я заграє, / І все ж сягав мети / За валом вогненным, гарячим...* [3, с. 116]; контрастних станів, способів реалізації дії: *А я дивлюсь, **стою** біля криниці, / І **сумно** так, і **радісно** згадать: / Тут і моє дитинство берегами / Пройшло по травах босими ногами* [3, с. 41].

Оксиморонні синтагми, ґрунтовані на використанні емотивно-оцінних лексем, поет використовує для увиразнення контрастного психічного стану ліричного героя: *Немає для жадань моїх межі, / Але **сьогодні** мушу я зізнатись, / Що є така уроча мить в душі, / Коли ти хочеш **плакати** і **сміятись*** [3, с. 274].

У досліджуваних творах простежуємо також оксиморонні синтагми, які підкреслюють суперечливу основу предметів і явищ об'єктивної дійсності, підсилюють емоційність художнього тексту, відображають «прагнення художника слова пізнавати сутність, діалектику зображуваного» [2, с. 14]. Напр.: *А там десть у траві зоря вогниться – / І Ловать, Вісла, Ельба –*

мимо нас... / І просять губи знов води напиться – / Солодкої й гіркої водночас [3, с. 169]; Все зітліє: і стріли, й знеславлена слава меча – / Його [чорноризця] слово, проросле в нащадках, – не знатиме / тління [3, с. 218].

Отже, у поетичному словнику Г. Ковалю продуктивні антонімічні лексеми й оксиморонні синтагми, які автор уживає для полярних характеристик персонажів та предметів навколишнього світу, передавання суперечливої сутності людських думок і почуттів, предметів і явищ об'єктивної дійсності, підкреслення взаємозв'язку людини й природи, увиразнення контрастного психічного стану ліричного героя.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні опозицій на матеріалі поетичних текстів інших авторів.

Бібліографічні посилання

1. **Єрмоленко С. Я.** Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Єрмоленко. – К. : Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
2. **Завалій С. Б.** Типологія оксиморонних синтагм у поезії другої половини ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / С. Б. Завалій. – К., 2015. – 19 с.
3. **Коваль Г.** Вибране / Г. Коваль. – К. : Дніпро, 1991. – 286 с.
4. **Словник української мови** : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 2. – 1971. – 550 с.; Т. 9. – 1978. – 917 с.
5. **Черкун Л. І.** Стилiстичнi функцiї полiсемiв у художньому мовленнi / Л. І. Черкун // Мовознавство. – 1991. – № 5. – С. 46–50.